

NAPLÓ

A szülőhely maga a méh melegébe visszagömbölyítő emlékezés. Tehát nem a földrajzi bizonyosság, hanem az emlékeinkben létezés megtartó hite, melegsége. Nem is mindig az a hely, ahol születünk, hanem ahova emlékezéseink napsugárküllős felhői halálunkig visszaúsztatnak... A szülőhely emléke az édesanya emléke. Egy és fölcserélhetetlen.

A nagyfényi pusztán születtem, mégis Topolyát tartom szülőhelyemnek, hiszen életemnek az az első kilenc hónapja, ott, a rég összeomlott cselédtanán, csupán anyám meséiből rajzolódhatik elém. S hát anyai ágon, a Halászok, Pálincások nemzetségének során akár azokig a homályba vésző időkig vezethetném vissza eredetetésemet, mélyebb értelemben vett topolyai származásomat, amikor is a sárgult okmányok tanúsága szerint, 1750-ben kétszáz magyar és szlovák család telepedett le a hajdani Topolya-pusztán... De hát minek találgassam: ott botladoztak-e az ősök azok között, akik már hat évvel a topolyai letelepedést követően hatszáz kemény forintot fizettek adóba a vármegyének; hordták-e jámborul avagy fogcsikorgatva a követ az 1764-ben emelt első topolyai templomhoz; s a házhelyes jobbágyok vagy pedig a házas zsellérek majd hogyan egyazon keserű kenyerét fogyasztották-e. Arra mérget veszek, hogy a szülőhelyem minden régi pecsétjében föllelhető szántóvas nem az ő szántóföldjüket jelképezte; a pecsét kalásza nem az ő bőségsüket hirdette az okmányok kacskaringós betűi alatt, hanem a kastély uráét, Zichy János grófét. Így kellett, hogy legyen, hiszen Zichy grófnak a legutóbbi századforduló tájékán már négyszerte több földje volt Topolya határában, mint magának a községnek — pontosan kétezerhatvanegy holdja... Abban az 1805-ben épült kastélyban ringatta valamelyik grófkisasszonyt Majoros Krisztina szépnyám (az uraság hálából gondoskodott róla, hogy a helybeli szegényház egyik tiszta ágán lehelhesse ki lelkét), s aztán a történelmi „jogfolytonosság” tényeként, itt jött világra — csak hát a kastély udvarának cselédlakásán — az én anyám is.

Ennyit szülőhelyem kastélyos, ekevas-pecsétes múltjáról.

Ami kis hely maradt még itt számomra, annyi az én valóságos topolyai emlékeimhez, mint óperenciás vízéhez a csorba merőkanál, de azért folytatom, mégpedig a Kálvária-dombon túl húzódó (s már régóta meg nem lapuló), döngölt földfalak világával, hiszen az életben szövődő emlékezés jogán csakugyan ott az én igazi szülőhelyem, ott az én darabka Topolyám. Ott van-e csakugyan, vagy csupán emlékeimben? Édesanyám hetvenhat esztendő arcán a mosoly ugyanaz volt, amíg benyithattam hozzá a kiskapunkon, mint amikor még azt a régi utazgató diákot fogadta hét végén... Ott az egykori kocsmá előtt az árok, amelyikbe belepofozott negyvenegyben két kakastollas csendőr, mert a „korpacipófacipő” közismert rebelliis dallamával kísértük cimboráimmal vágóhídsori nyomozóútjukat... És élnek és megismernek még engem öcskösnek csak itt szülő, apámat eszembe juttató kétvilágháborús öregek, akikkel valaha együtt kapáltam napszámban, s akik a kutyáját cselédjénél többre tartó gazdákról szóló emlékezéseikkel korán megtanítottak arra, hogy nem egy, hanem két Topolya van — a mindig kisémmizett, kiszipolyozott vágóhídsoriaké, linderfalvaiaké, szőlősoriaké, vásártériké, s nekem ehhez a Topolyához kell ragaszkodnom, azzal a másikkal, azzal a pöffeszkedővel, csödörnyerítésével szemben...

Ami itt történelemmé vált az utóbbi negyven esztendő leforgása alatt, ahhoz már a kortárs és a tanú emlékezését is hozzátörlesztgethettem; tettem ezt hűséggel, irrogató kedvvel és gyötrelmekkel azóta, hogy 1946 egy november végi napjának hajnalán egyszer csak gimnazista füzetem lapjára került az *Egy reggel otthon* című vers...

*

Éjfél után föltámadt a szél, a Duna irányából rontott végig a széles sugárutakon, s most, hogy jegyezgetni kezdtem, dühösen rázza a garázsok vasajtáját ennek a négyemeletes háznak az aljában.

Az emlékezések ideje az ilyen szélzúgásos éjszakai óra; lehervadt kezemből ez a könyv, melyet taláломra húztam elő polcon sorakozó társai közül. Pedig mennyire belefeledkeztem aztán, még a mozdulat is ott volt bennem, hogy a legszebb sorokat felolvasom valakinek, mert a szépség olyan, akár az igazság: csak akkor ér valamit, ha nem maradok vele magamra, hanem megoszthatom valakivel, másokkal is. De hát mélyen aludt már a ház, pihent mind a négy emelet, valamikor érlelődtek már ilyenkor az esti beszélgetések, a mesék; egyre gyakrabban fordult elő, hogy valamiféle ürüggyel, vagy anélkül, átnézett hozzánk valamelyik szomszéd egy csöndes jó estéttel, s mi gyerekek már ugrottunk is az asztaltól, hogy illő helyet adjunk a jövevénynek... A kiságyról vagy a kemence kuckójából, izgatott fészkelődéssel lestük megfontolt szavukat, a társalgás lassú elindulását, a megremegetető messzeségeket idéző történeteket, vagy életem és mindenségem elbőlcseledő vélekedéseiket. Ezeket az esti hangulatokat már csak a lámpagyújtás asszonyi művelete mélyítette el — az, ahogyan édesanyánk gyöngéden leemelte a cilindert, s a gyufa lángját odaillesztette a bélhez, miközben elcsöndesedett minden egy pillanatra, s az arcom és az árnyak a szoba falán egy igazi festmény élénkségével ivódtak belénk.

Erről a kezemből lehajló könyvről jut eszembe az is, hogy édesapám olvasott is ilyenkor, őszi meg téli hosszú estéken: fennhangon olvasott, mindnyájunkkal megosztva az írott és nyomtatott szóból áradó mesét és szépséget.

En mohón vagy unottan nyúlok egy-egy könyvhöz. Ő úgy vette magához, mint a pólyás újszülöttet, drága féltéssel.

En idegesen belelapozok, sorjázom gyorsan az oldalakat. Ő úgy tapintotta ki az újabb lapot, tenyere középső ujjával, mint a törekeny holmit, s az a félbemaradt szó vagy mondat lapozásának lélegzetvételnéi szünetközében mintha madár lett volna... Elröppenés előtt szárnyát bontó, fehér madárként élt bennem ezekben a pillanatokban.

S az ő hangja, édesapám felolvasó hangja: a lélek ünnepének, a gondolat vasárnapjainak meghittsége zengett benne. Ahogyan ő olvasott, abban nem lehetett kételkedni, azt nem lehetett megkérdőjelezni. Mert hitt a szóban, a gondolatban. Köhintéssel, megfélelmező mozdulattal sem illt megzavarni.

Most is megtelik a szívem azzal az elfelejtett áhitattal, ahogyan mindnyájunknak olvasgató édesapám hangja jut eszembe, miközben a garázsok vasajtáját öklelő dunai szelet hallgatom íróasztalomnál, s lassú mozdulattal behajtom a könyvem fedelét...

*

Ünneptől ünnepig a hétköznapok csapásai juttatnak el bennünket, s ha most föltérképezném két utóbbi novemberem távközének ezeket a kanyargó útszalagjait Muraszombattól Máramarosszigetig, vagy Ohridtől Pozsonyig, a visszapergő tájak helyett arcom sorakoznának elem. Arcok, amelyekről nem szóltam írásaimban, de annál tisztábban élnek emlékezetemben. Nem szóltam róluk, mert kezdetben semmi jelét nem adták annak, hogy írásba kívánkoznak, akár egy úti jegyzet arcképgyűjteményébe is... Becsapott, megtevesztett csöndes névtelenségük. Akiiket legjobban szeretek, akikhez legtöbb fűz, azoknak sem a fényképét hordom magammal, hanem arcukat — magamban.

Kopogó januári fagyban Ady sírját vesszük körül a Kerepesi temetőben. A kegyelet évfordulói szavai is tétova rögöként zörögnek. Aztán levett kalappal, szlávok kiejtésével, de magyarul, egy ismeretlen költő kezd beszélni a sírnál. Adyt idézi olykor, s ilyenkor nem néz bele a kezében megremegető kéziratba. A hangja is reszket egy kissé, s érezni, hogy ha nem fékezne magát, el is csuklana... Nem meghatott kamasz. Nem is elérzékenyülő vén. A kabátja is kissé kopottas, mint ahogy az igazi költőket képzeltem el kisdíák koromban... Hallgatom, nézem az ismeretlen

költőt. Már visszaállt a fekete kabátos koszorúba. Eltűnt, elveszett a szemem elől, pedig érzem, hogy oda kell mennem hozzá. Nem tudom, miért. Talán csak kezét fogni vele. Félek, hogy senki sem teszi ezt. Pedig tudnia kellene, hogy megszerettük, amíg beszélt. Amíg Adyt idézte. Hónapokkal később egy pozsonyi utcán kaptam föl a fejem, amikor elhaladt mellettem. „Ki volt ez?“, kaptam oda pozsonyi ismerősöm karjához. „Boleslav Lukáč, a legjobb szlovák költő“, hangzott a válasz. Majd: „Nem akarsz véletlenül megismerkedni vele?“ Olyan hirtelen szaladt ki számon a két szó, hogy magam is meglepődtem: „Már ismerem!“ Talán nem is hazudtam.

Ohrid. Május. A megváltott repülőgépjeggyel zsebemben már második napja csatangolok a magasba kanyargó utcácskákon. Társaim mind hazautaztak — vonattal. Ha mégis megjön az a gép, talán szerencsém lesz, s egyidőben érkezem velük haza. A tóra néző sziklák peremén, a zsenge vesszejű mandulafák alatt ismét ott olvas ismeretlen ismerősöm. Valahányszor lapoz egyet, föltekint, szemében a tó meg az ég tükröződik. A fekete ruha balladás asszonyi arcot emel ki. Valahol láttam már. Kolostorok falán, ó freskókon. A hangját is ismerem. Zengnek tőle a Szveta Szofija boltíves árkádjai... Ki lehet?

Már a Prokletije csúcsai fölött út belém a fölismerés: Ana Lipsa-Tofovity! A legszebb, legballadásabb macedón asszonyi hang...

Egyikükkel sem beszéltem soha.

Azzal a szlavóniai parasztasszonnyal sem, aki egy szeptemberi éjszaka vidéki állomásán szállt föl a zágrábi vonatra, karján lázban égő, alélt kicsinyével, s míg csattogott velünk a szerelvény, sorba ki-ki elszunynyadt a fülkében, csak az ő hangját hallottam időnként: „Jaoj, Bože!...“ Ahogy azt a két szót belelehelte az éjszakába, megrázóbb volt minden leírható anyai fájdalomnál és rettegésnél. A kerekeket sürgette vele, s az elvillogó árnyakat hessegette... A közeledő várost kérte, rimánkodott neki már előre: fogadjá be, ne lökje jobbra-balra, igazítsa útba jó szóval, a tanultabbnak és erősebbnek a biztonságával. Gyógyítsa meg a gyermekét!

Sosem tudja meg, hogy „kihallgattam“. Hogy nem tudtam elaludni én sem. Hogy vele virrasztottam... Két szavával érte el ezt, színész barátaim. Két szívbe markoló, együgyű szavával. Ahogy lehelte azt a két szót. Most is hallom. Örökké.

Az utak is el tudnak nehezédni idővel. Arcok súlyosítják őket. Fölvillanó, soha nem felejthető arcok. Amelyek megtévesztenek csöndes névtelenségükkel.

*

...A versindító források gondolatcsillámairól kellene már szólni egyszer, ha hinnék még igazán a források és csillámaik olyan értelemben vett létezésében, ahogyan a rendszerint általánosító műbírálnói gyakorlatiasság, kényelmesség (vagy ravaszság?) osztályoz és nevez meg „költői világot“, ahonnan állítólag merítünk, s ahova — ugyancsak állítólag — visszanyúlunk, amikor írunk. Ha ilyesféle költői világ létezett is (semmiként sem helyrajzilag vagy életrajzilag leszűrhetően, körülhatárolhatóan, hiszen ezzel a költőnek azt a jogát és lehetőségét vitatnánk el, hogy legalábbis a gyakorlatias műbírálóhoz hasonlóan neki is van *gondolatvilága* is), ezt az elemző bírálat járhatta volna be, de hát az elemzést gyakran előzi meg az ismertetés, a készenlétben tartott, sőt tartósított címkék alkalmazása — még ha a vergődve, szívósan kitermelt művek egész sora már régóta leveti is magáról ezeket... A költőnek magának kell megneveznie világát, mert a megnevezés az esztétikai pótszerek megsemmisítését is magában foglalja. Azok pedig kísértének egész utunkon. A megtévesztő egyértelműség, kizárólagosság vidékies jegyeinek látszatát egyfajta védekezés, fel nem adható igény építi be észrevétlenül épp e provincializmussal szemben vállalt következetességünkbe; a kétirányú harcot mégis meg kell vívunk, hogy magunkra maradhassunk magával az alkotással, a művel. Az pedig — ilyen magatartásforma és ilyen kettős, harcossvédekező kényszerűség közepette mindig bonyolultabb áttételesség, semhogyan bizonyos kialakultnak hitt, vagy mások által annak minősített köl-

tői világban kereshetnők a forrásvidékét. Nincs forrásvidék, s nincs költői világ, úgy, ahogy azt talán mi magunk is szeretnénk — csak a költő világa létezik, az is az elvégzett munkába, a tettekbe szervesen beépülve, onnan kiterképezhetetlenül, mint ahogy a mű hatása ellenőrizhetetlen, ellenművek megalkotása nélkül. A költőinek nevezett esztétikai világ nyilvánvalóságai ellen magának a költőnek kell megküdenie, mégpedig azzal elsősorban, hogy nem föltételez, de nem is ismer el semmiféle nyilvánvalóságot; a munkásságához önkényesen társítottakat pedig újabb versekkel semmisíti meg, jótékony zavarodottságot kelte az alkotói átváltozást csupán látványosságokban elfogadni hajlandó felszínesekben. A hagyomány és a tehetség elavult értelmezését kell felülvizsgálnunk; ez pedig egyszer s mindenkorra szakítást kell hogy jelentsen azzal az esztétikával, amely kizárólag a műretek, a tökéletesség legömbölyített látomásában látta a végtét, s a megmutatkozás, az újra-megmutatkozás vergődően emberi kísérleteit akkor is elutasította, amikor a tudomány minden egyes ágazataiban azok évszázadok, évezredek óta jelen voltak. A nyelv meghódítása, birtoklása végsősoron egyfajta lehetetlenség; egyedül lehetséges tágítása is elképzelhetetlen anélkül, hogy erre vonatkozó költői mérlegeléseink eredményeként az alkotás nyelvét ne helyezzük a kifejezés nyelve fölé. Csak miután eddig eljutottunk, számolhatunk le a szűkségyszerűen elértéktelenedett, megkopott szó-valutak meg-megújuló kísértésével, díszítőkedvű érzékbe vetett hajdani hiszékenységünkkel, s azzal a meghaladott versfelfogással, mely egy-egy érzelmi indítékra vezetne vissza mindent, noha a vers — megtévesztően középponti „megfoghatatlansága” ellenére is — talán mégiscsak az értelemnek szól. De miért — *ellenére*? Az, hogy a költészet — alkotó számára — csak a versen belül létezik igazán, s végső képlete nem maga a szépség, hanem a szépnek a keresése — megkérdőjelezhető igazság, de költő számára megkerülhetetlen igazság. Csak-hogy annak a bizonyos szépnek a kereséséből is ki kellene már szűrni az eszményiség lerakódásait; nem az önmagában való, ilyen vagy olyan minősítésű élményt, hanem az alkotó szándékából született tettek az élményét helyezve oda értékrendszerünk egykor megingathatatlannak hitt egyenlegébe. Tehát az élmény alkotói osztályozása, selejtezése időt és környezetet feltételez, mindez pedig; tudós érzékenységgel elfogadott vagy elutasított eszmeiséget, végső soron világnézetet, s ezért jut napjainkban előtérbe az élmény politikuma — a mind kifejezettebb esztétikai zűrzavarból kivezető út reményeként. Aki nem számol vele, a megmutatkozás értelmét tagadja, s alkotói szándékai nem válhatnak tetté. Minden újabb versünk egész esztétikai értékrendszerünk szüntelen, közvetett bírálata, s egyben a megmutatkozás értelmének felülvizsgálása. Az önelégültség, vagy akár a pusztá kísérő tudat, hogy megtaláltuk magunkat — megfoszt bennünket a versbe időzíthető szándék és tett újabb lehetőségeitől; a különösségnek, vagy legalábbis az értelmet adó különbözősnek tovább vivő vonzásától... Végső soron minden egyes versünkkel önmagunkat, ezt a különbözősézt próbáljuk megközelíteni...

*

A versmondás értelméről szenteciázó Kosztolányi mondja, hogy az nem más, mint a vers föltámasztása papírsírjából. Ha ezt az életre keltést gyermekhangon hallom, lassan visszatér belém írott szóban megingott hitem. Ha nyitott iskolaablakon gyermekének szállt még felém, érthetetlen mód meghatódtam. Egy verset mondó kisdíák hangszínéből lemérhetem az emberiség hoinapjának értelmét. A társadalom közállapotát, amelyhez iskolájával együtt odatartozik — mindenképpen. Verselés nélkül annyi lenne az iskola, mint hangjukat veszített madarakkal teli fészkek. Olyan korban és olyan időkben élünk, amikor szurrogátumokkal csalájak magukat gazdag, fejlett civilizáltságú, nagy társadalmak. Olyan társadalomban élünk, ahol a gyermekujjal kitapogatott verssorok írástudásunk hoinapjának reményével tölthetnek el bennünket.

Anyanyelvi művelődés elképzelhetetlen verseket mondó tanulóifjúság ezrei és tizezrei nélkül. Egy kisdíákori vers tömény ízeit évtizedek óceánontúljának sós párái sem lúgozhatják ki — honnan is? — agyunkból?

Nem. Szívünkől? Nem. Kérdezzük meg azokat, akik ezer meg ezer kilométerre talán emlékeznek még egy Csépe-versre, amit itthon tanultak, a kishegyési iskolában.

*

Az ünnep tájai mindig a játékos gondtalanságnak is tájai, ha költő és gyermek párhuzamban keressük hozzá a képzettársításokat. Egyszer nagyon-nagyon régen megkérdezték tőlem, hová szeretnék utazni. Egy májusi ünnep előestéjén kérdezték, s tudtam, hogy az álmok örökörvényes jegyét nekem magamnak kell megváltanom, oda, ahol most és akkor is, bácskai kis akácerdők ünnepi aranyfüstje szálldos és szőke parasztfiúcskák új szandáljukban — fűrgé ürgére, rebbenő gyíkra lesnek... És a mindig megújuló ifjúságunk tájaira is ezeknek a mai kispajtasoknak a kedve tanít meg visszatálni; oda, abba a tamariszkuszbokraival-szegélyezett tengeröbölbe, ahonnan egy soha vissza nem térő vitorlás remegő foltját lestük nyárdéli órák levélrezenéses csendjében, s kis papírhajóink jutottak eszünkbe... Vagy Jablanica titokzatos tavára, ahol fehér nyájakat terelget a mélyben a diadalmas, suhogó áramú béke... S oda, ahol egy szerbiai öreg paraszt nézi a domboldalról egy útépitő tabor tarka ünnepi képét; mosolyog, bölöng, tüzet ad taplójával és a szilvafák alkonyi sátra alatt elleshetem arcáról az apák szóltan derűjét...

És azok a bolyongási, utazási lehetőségek is megszapordtak, melyeket olvasókönyveink kínálnak a még anyanyelvükön tanuló kicsinyeinknek. Úgy tudom, a középkor első olvasókönyvei fekete madárral a vállán, elrettentő módon ábrázolták a költőt — talán azért, hogy mágus voltát jelezzék, vagy csak azért, mert nem léteztek még sokszínyomású általános iskolai olvasókönyvek; ezekre még várni kellett éppár évszázadot, s annál is több szellemi és nemcsak szellemi forradalmat. Azt már nem tudom, milyen lehetett az a poétavállon gubbasztó fekete madár, de alig hiszem, hogy utólag is besorolható bármely madárfamiliába, talán csak Arany balladái Vörös Rébéjka vagy Poe félelmetes Hollója tudna róla vallani...

Föltételezhető azonban, hogy a középkorban is álmodni tudó gyermekek álmát megülte ez a madár: a költő válláról, onnan az olvasókönyvből nem napba, nem égbe röppent, hanem lidércként mellükre telepedett. Azután eltűnt a fekete madár a fekete olvasókönyvekből (legfeljebb a költő vállán sajgott még ott karmainak sebző szorítása). Az iskolai tankönyvek poétája már egyszerűen csak szakállas öregúr volt, vagy egész fiatalon meghalt tüdővészben, dárdák döfték át a harcmezőn, nyaktiló zuhant macacs feszülésű csigolyáira, esetleg tarkón lötték hajcsarai... Csak mindezek után következtek a sokszínyomású, ünnepi tájak felé elvezető olvasókönyvek, a gyermekeinké, akik csak a költészet játékos röptű, szép fehér galambjait ismerik meg belőlük; a költő tenyeréből szemezgetik a béke, az emberi boldogság áhításának aranszín magvait, a többi csupán sötét árnyakkal suhogó múlt, valószerűtlen, olykor fölfoghatatlan mese tíz-tizenkét éves képzeletük számára. Olvasókönyvük költőjének a neve mellett nem egy esetben, a zárójelk között, üres még az a fekete évszámoknak fenntartott hely; él még, iskolájukban is járt már, mesélt nekik és verset olvasott — a fekete madárról nem is szólt, csak megsimogatta tekintetével arcukat és a tanterem fehér falait. Látogatása nyomán megenyhültek a szigorú vonások azon a többi, régi arcon is, ott, az olvasókönyvben, a születés és halál buta kis zárójeles pántjai buborékként pattantak el; a szép szó, a vers, az anyanyelv utánozhatatlan ízei maradtak csupán ott a szájpadlásukon, a nyelvecskéjük hegyén...

Költő sorjáztatta a kérdéseket, és csak költők adhatják meg rájuk a választ: „Ki mutatja meg a csillagokat és ki beszél róluk a fiataloknak, a gyerekeknek? Ki varázsolja elébük a szülőháza szépségeit és a messziségek fényét? Ki helyezi tenyerükre a lelkiismeret iránytűjét? Ki juttatja el őket az emlékezés honába? Ki mesél nekik új meséket? Ki mintázza meg nekik a nagyok képmásait; nem nagy szobrokat, hanem a nagyság szobrait?! Ki ajándékozza meg őket a boldogság áhításával? Ki visz kacagást a szívükbe?” — Az ifjúság jövője olyan lesz, amilyené irodalma

válík holnap, holnapután... Ezt is az írott szó lelkiismeretével írta le valaki, s eléggé intó szavak ahhoz, hogy író, pedagógus, könyvkiadó és társadalom ne haladjon más-más úton; ne nyessen le az álmokból az, aki ceruza helyett az ollót tartja; s ne sajnálja az álmódózás lehetőségének költségeit az, akit az álmodni és harcolni tudók bíztak meg posztjával.

Zmaj elsőnek emelte karjára a gyermekeket és „kedves gyerekek”-nek „édes gyerekek”-nek szólította. Úgy beszélt hozzá, mint a legjobb szülő. Sokkal később Dušan Radović az „édes család” szűkségét hangoztatta a gyermekirodalomban; „tisztelt, gyermekek”-nek szólította a legkisebb olvasókat, s visszahelyezte őket a földre. Dragutin Lukić már a gyerekek *nevében* beszél, s legjobb költőtársaival együtt azt vallja, hogy el kell törölni a választfalat gyermek és felnőtt között. Olyan szépen játszanak Dragan Lukićék, hogy a gyerekek kénytelenek társulni játékaikhoz.

*

Arról a mind rögzösebbnek, kilátástalanabbnak tetsző útról szeretnék egypár szót szólni, amely a jugoszláviai magyar író alkotóműhelye s az olvasó könyvespolca között kanyarog, avagy írói egzisztencia, kiadáspolitikai, gazdasági törvényszerűségek és életszínvonal váltóin billeg tovább...

Ennek a mégiscsak járható útnak van egy már-már elhanyagolt vagy legalábbis nem eléggé megbecsült elágazása: az író és olvasó találkozásainak szerény ösvénye. Vannak közöttünk, akik már elfáradtak ezen az úton, alig-alig hunyorog egykor irányt mutató kis zseblámpájuk, mert egy-egy kórházi kezelés szünetközében öregedő napjaik kötelező szerkesztőségi munkáját is alig győzik. S vannak közöttünk, akik az okos, higgadt mérlegelés filozófiájával mutatták ki — legalábbis önmaguknak —, hogy ha már a társadalom s a napi politika nem adott tisztességes rangot ezeknek az irodalmi rendezvényeknek, hát az írói önértzet sem enged a huszonegyből, s rosszul vagy sehogyan sem plakátozott rendezvények, időt és alkotó energiát elrabló, falusi kiruccanások helyett inkább okosabb dologgal töltik idejüket. Az sem ritka eset, hogy egy-egy írói felfogás egyenesen tagadja az effajta angazsáltság létjogosultságát, értelmét. Egyéni meggyőződés mindenképpen, hogy az írói hivatásérzethez mi tartozik hozzá, s az is írói magánügy, hogy az írni ige egyáltalán feltételezi-e a hivatásérzet effajta változatát.

E sorok írója sosem becsülte le a fentebb említett kis csapást, s a vele és általa kínálkozó lehetőségeket írói világának kiteljesítése szempontjából. Előtte jár, idősebb írotársak biztató lámpásának fénye csalogatta erre az útra, pontosan harminc évvel ezelőtt. A három évtized húsz kiadott könyvet s ugyanannyi eladott, tehát olvasóhoz eljuttatott könyvet jelentett számára. Még pontosabban: olvasó kezébe közvetlenül átadott, a személyes szembenézés melegeivel dedikált könyvek százaát s talán ezreit...

Pedig magam sem hittem ezt mindig, éppen csak mennem kellett e három évtized során, hogyha vívódások és hitetlenségek órái, napjai után szíven ütött az olvasói hívás; hogyha kisiskolások levelezőlapja vagy falusi könyvtárak bátorítalan, szükös lehetőségeiket védekezésként felmutató levele kopogtatott be hozzám...

A harminc év falujáró ösvényeinek tapasztalataiból hadd mondjam el elsőnek azt, hogy az írott szó s még inkább az író szájából elhangzó szó változatlanul érdekelt s érdekli ma is a magyar olvasót; ha alkalmat nyújtanak neki, akkor kész a disputára is, az őt érdeklő kérdések egész életünk, sorsunk rétegződéseit érintik, s az író—olvasó találkozók íróvédelme nemcsak ad, hanem seregnyi ráébresztő, benne tovább munkáló gondolatot kap, mentesül az alkotói elvonatkoztatottságok, az elszigeteltség és tájékozatlanság veszélyétől.

Az újjáépítés, majd a munkásonigazgatás első éveiben a társadalmi és politikai fórumok, falu és városban egyaránt, valóságos helyi ünneppé avattak egy-egy irodalmi estét. Nyilván hitték, hogy elsőrangú segítőtárs a körükben megjelenő és felolvasó író; a falu socialista átalakulásának eszmei hírnöke és szószólója. Nem is tévedhettek, hiszen a kinyomtatott és aláírt szó akkor önmagában is elkötelezettséget és állás-

foglalást jelentett — még akkor is, ha e korszak effajta vonatkozásait, az akkor írni velejáróját már úgysem érzékeltethetjük az utánunk fölsereglő fiatal írónemzedékkel.

E számvetésféle alkalmából hadd mondjam el azt is, hogy napjainkban mind égetőbb szükség van az író szavára faluhelyen, s városok nyelvi elszigeteltségében élő olvasóink számára.

Az anyanyelvű oktatás napszamosai, a falusi tanítók gyakran teljesen magukra maradnak a gyarló szülői értetlenséggel vagy az alattomban mesterkedő helyi törekvésekkel vívott egyenlőtlen küzdelemben. Egyre-másra vesztek el kisdíákjaikat, s ha ez így tart, a jugoszláviai magyar író csakugyan szobája négy falának s a bizonytalan örökkévalóságnak ír majd mert iskoláinkban elhal a magyar vers, a magyar énekszó, s azok a megható, kedves hívások is örökre megszűnnek...

Az írónak, a jugoszláviai magyar írónak ne lenne szerepe itt? Csakugyan hiheti írónk, hogy elég esztétikai tollgyakorlatait végezni arisztokratikus magányában, miközben odakint, a magyar falvakban s a pusztákban és városokban egyre fogyatkozik a magyar kisdíákok száma?!

*

— Az alig huszonöt éves Petőfi a világirodalom egyik legszebb részében, a *Szeptember végében*, úgy suhogtatta meg a halált, az elmúlás érzetét, amint az agg poétáknak sem sikerült soha. Ugyanakkor matuzsálemi kort megért költők az ifjúság legfőlemelőbb himnuszait és ódáit írják. Nincs olyan szabály a költészetben, amely meghatározhatná: mikor, életünknek melyik korszakában érdemes vagy kell hangot váltanunk. Az én hangom az én életérzésem. Az pedig öröklés is, a gyermekkor döntő élményvilágának megmásíthatatlansága. A tudatosodás, a szellemi realizálódás nem megváltásként jött sem életben, sem költészetben, hanem annak magasabb érvényű igazolásául, hogy a tehetséghez kell az egyéniség is. Ha ma földre ejtem a kenyérfalatot, épp azzal az oktalannal riadtsággal kapok utána, mint gyermekkoromban, pedig ez — már vagy harminc éve — nem édesanyám kenyere. A hozzáállástól függ: mikor és hogyan válik ismét verssé, költészetté a meghaladottnak vagy már-már kiaknázottnak hitt élményvilágunk. Néha elég ehhez egy szó, egy mozdulat, de a szüntelen magunkat keresés mindenképpen kísér bennünket utunkon. Én legalábbis így vagyok. Az őszinteség és a becsületesség néha gyengébb valuta az irodalmi érvényesülésben, mint az alkalmazkodókészség. Az írói őszinteség nélkül azonban sosem születnek műlő divatokat túlélő, maradandó alkotások. A hűség és egyetemesség; az irodalmi példaképem. Emberi magatartásban — rég meghalt édesapám.

Ezzel költészetfelfogásomról is elmondtam a leglényegesebbet. Egyéniség és tehetség — amint Veres Péter mondta — ebben látom, s keresem a költőt. De amint az irodalmat is csak a maga történelmi meghatározottságában, folytonos meg-megújulásában tudom beilleszteni az emberi művelődés egészébe, ugyanúgy egy-egy költői életút nyílegyenessége sem jelentheti az önisméltést. Az egyéniség és a tehetség biztosíthatja az írott szónak a napjainkban is olyannyira hiányzó hitelt és erkölcsi fedezetet; biztosítéka lehet a költő társadalmi-művészi felelősségérzetének, de magában hordja az útkeresés jogát, sőt kényszerét is. Ha ezt tehetségtelenek csinálják, azt hiszem, az maga az ötletszerűség és az irodalmi divat. A költő nem azzal szabadulhat önnön bűvös köréből, hogy más bűjtató bugyrok után kutat az alkotómunka kazamatáiban. El kell benne merülnie: alkotással kell váltania, hogy önmagát is megválthassa. Ehhez kell az áldozat, a nagy vállalkozásokkal együtt járó magány.

Sosem lehet mindegy, hogy egy írónak az életélményei milyen társadalmi talajban gyökereznek. Nem lehet mindegy az sem, hogy melyik bolygón milyen csillagrendszerhez tartozik: a vonzás törvényszerűségei a mi irodalmi konstellációnkban történelmi örökséget és adottságot jelentenek. Az alkotómunkán túl szerep is egyben jugoszláviai magyar írónak lenni. A: együttélés örökségei, jogfolytonosságai és mai valóságélményeink köteleznek bennünket. Az én háború utáni nemzedékem a magyar iroda-

lom legjobbjain és leghaladóbb hagyományain nevelkedett. Ehhez kaptuk — csakugyan első kézből s a testközelség melegségével — a mai jugoszláv irodalomnak nemcsak ismeretét, hanem szellemi légkörét is. Sosem azt tartottam legfontosabbnak, hogyan illeszkedjünk bele ebbe a soknyelvű és történelmi, művelődésbeli síkon is megoszló irodalomba, hanem azt, hogy vállalt szerepként épp azt a munkát végezzük, amit egyedül mi végezhetünk a kultúráknak ezen a rendkívül érdekes találkozási területen. Sajnos, ehhez egész a közelmúltig nem voltak meg a feltételek. Egyetlen folyóirattal nem lehet korok és nemzedékek mulasztásait pótolni, helyrehozni. Irodalmunk belső állapota az igényes kritika, műbíráló hiányát mutatja. Nagy kár, mert ez hibáink megcsontosodását okozza, s az olvasó is elfordul tőlünk. Mindez kétszeres szigorúságra, fegyelmezettségre készít mindennapjaimban.

*

Kettős barátság — a Kecskemét városához fűző, s az a másik, az a személyes indokolhatja megnyitó szavaimat Molnár János barátom népművészeti gyűjteményének kiállításán. Akinek útítársa lehettem életem néhány felejthetetlenül szép útján, azt nem hagyhatom cserben a megmutatkozásnak e számára nyilvánvalóan megpróbáltatásos perceiben sem, amikor vállalja gyűjtői izlésének ezt a próbatételét. Vállalnia kellett, mert az ő igénye és igényessége valójában minket vallat: az emlékekben létezés helyett, vagy minden hagyomány sommás tagadása helyett — tudjuk-e már vállalni az emlékekkel együtt létezés gazdagítóan előrevivő értelmét. Az „elhagyás művészete” tudatos, nagy alkotóegyeniségek joga és lehetősége. Amit egy nép, bármely nép alakított művészetként, abból aztán senki ne hagyjon el semmit, mert az évszázados selejtezést esztétikai mérce és stílusiskolák nélkül is elvégezték előttünk. Elhagyja, kikezdi mindent mégis az idő. E tárgyak felé kinyúló, simító mozdulatunkban ezért látom ott egy Ivo Andrić tyilimet tapintó érzékeny kézrebbenését azon a prílepi piacon, íróársak harsány kedvű környezetében... S az az ő ellett, maig is titkosnak tetsző ujjpásztázása engem nem a népművészetet, hanem az embert és világot értő, kitapintó szellemiségnek a képzetével gazdagított. A képzőművészet egyetemességének elemeit művészetébe ötvöző Picasso, világhírűvének rózsaszín és kék korszakai után, ezért talált vissza Vallauris fazekasaihoz, egy hasonlíthatatlan együttműködés kényszerével... Új-Guinea és Új-Zéland szigetvilágának egymástól elzárt kis törzsi közösségei, fehér, kék és vörös színű pajzsai és maszkjaik rejtjeles ábráival ezért szolgáltattak motívumokat a fajüldözés ellen állást foglaló legkülönb korabeli német festőknek egy meghökkentő, közös tárlaton... Az embert és az embereit vállalták — az embertelenséggel szemben. Skender Kulenović halhatatlan szépségű, megrázóan nagy poémája, a *Knežopoljei anya*, boszniai népi siratóénekek földhöz verdeső fájdalomával és homlokot sziklafalalagnak feszítő büszkeségével szólalt a partizánharcok 1942. esztendejében. Az örök népi megegyezés és azonosság arányaira akkor döbbsentem rá, amikor a szkopjei földrengést követően macedón édesanyák hasonló siratóénekei dermesztették markomba a riporter ceruzát...

Számítalanszor voltam boldog tanúja annak, hogy az, aki most fölfedi előttünk olthatatlan szerelmének, nemes gyűjtőszenvédélyének eddig magánügyként vállalt titkait — sosem a hivalkodón elütőt, gögösen megkülönböztetőt, hanem az évszázadokon egymásnak átintegető megegyezőséget keresi, becsüli és menti meg. Az egyazon népi mértéktartást, arányéréket a megformálásban, a sosem öncélú kedvtelést a díszítés rendjében, s az azonosságot a megmunkált anyag megbecsülésében... Nem az évszázadokkal mérhető régít, hanem az újban, a most születőben is a cicomátlanul eredetit! Úgy, ahogyan a már örökre eltávozott korondi fazekas, Pál Lajos szelídítgette karcúrára korongján a bokályokat; ahogyan a csányosziói özveggy Jakab Sándorné, a szentistváni Simon Istvánné s a többi mai

népművész menti tovább az ízlést, vagy ahogyan ennek az országnak hasonlíthatatlanul gazdag tájmúzeumi példázák mindezt, sok gonddal egybegyűjtött régebbi és újabb keletű kincsekkel.

*

Megkért készülő szerbhorvát nyelvű verskötetem kiadószervezője, olvasnám el a fordításokat, s tennem meg számukra mindenképpen hasznos észrevételeimet, mielőtt a kézirat nyomdába kerül.

Vonakodással vállaltam az ésszerűnek látszó feladatot.

Idestova harminc esztendeje fordítok magam is, de még soha egyetlen szerző — sem előzetesen, sem utólagosan — nem fűzött megjegyzéseket munkámhoz. Nem ismerték a nyelvet, amelyre műveiket átültettem? Vagy egyszerűen csak megbíztak bennem?

Az idők folyamán megérlelődött, s meg is csontosodott hát bennem a vélemény: ez így is természetes, a fordító is szükségszerűen magára marad munkája minden gyötrelmével, akárcsak maga az alkotó.

S most itt ez a szokatlan, életemben először támadt helyzet: ezúttal engem fordítottak, ismerem is azt a nyelvet, melyre verseimet átültették, következésképpen elvárják hát, hogy hasznos szakmabeli észrevételeket tegyek a vállalkozás egészére és részletvonatkozásaira...

Hogyan magyarázzam meg, a megbántás vagy a hálátlanság látszatának veszélye nélkül, hogy amin hűsz ember dolgozott, azt egy embernek akkor sem szabad osztályoznia, ha az történetesen maga a mindkét nyelvben eléggé járatos szerző. Az én egy életem kevés ehhez. Az én mégiscsak egyetlen nyelv törvényszerűségei közt eddig indázó életem kevés ehhez... Ez az én ilyen életem csupán a munka fordítottjához adott bátorságot mindenkor. Bátorság? És mindenkor? Talán inkább hit volt — lankadó, majd újraéledő hit, hogy ezzel tartozom magamnak, magunknak. De az igazi hitet, fordítóként is, az írói (s nem is annyira a fordítói) vállalkozásokká magamban átminősített egymásra találások táplálták bennem. Nem is hit volt talán: a magamévá oldás, az anyanyelvembe való átömlesztés serkentő izgalma, gyötrelmes gyönyöre! Nem nyelvtudás kell első-sorban ahhoz, hogy szerethessük és becsülhessük egymást. Bízalom. A jól végzett munkához pedig alighanem az évek során megszerzett tapasztalat, fölkészültség.

Ha ugyanez élt fordítóimban — ha ugyanez a leküzdhetetlen izgalom készítette őket arra, hogy engem a *Jobbágyok unokái* és a *Vasfű* atlóin, anyanyelvükön, megszólaltassanak — mit adhatok hozzá ehhez én öszinte meghatottságomon kívül?

Hozzáadtam a verseimet, az életemet. Eredeti valóságában is újként olvasom némely hűsz évvel ezelőtt írt versemet; s azt sem ítélném meg teljes biztonsággal, aminek a megítéléséhez a csalóka időbeli közelség segíthetne hozzá.

Mégsem félve lapozok bele az *útitársnak* ezekbe a más nyelven megfogalmazott *vallomásaiba*. Nemcsak az én vallomásaim már ezek. Stevan Raičkovićé, Sava Babićé, Judita Salgóé, Ivan Ivanjié, Danilo Kišé — és a többieké is talán. Nem a fordításokban hiszek, hanem öbennük. S ez mégiscsak több. Nekem több.

Vonakodásomra már úgy gondolok vissza, röstelkedve, mintha az a hűsz felém nyújtott jobb lepert volna meg, mert hát ez egyszer megelőztek a kéznnyújtásban.

*

Megkéssett könyvhónapi cikknek is nevezhettem volna ezt a kis írást, s az írói vallomás akkor talán nem kap kérdő színezetet, de hát, ha nem tévedek, nemcsak rólam van szó.

A könyvhónap egyik író—olvasó találkozóján ért a szívdobogtató meglepetés: újvidéki kis olvasóim azzal kedveskedtek, hogy angolul is felol-

vasták egyik versemet. A vers címe *Az én falum*, volt, s őszintén hittem is nekik, meg Marta McConnell fordítónak is, hogy ez csakugyan az én falum, ahol feketével húzzák el a házak alját, s ősszel szárat raknak a döngölt vert falakra... My village... Hittem csupán mindezt, mert hát Shakespeare-t is csak Arany János, Kosztolányi és Füst Milán jóvoltából olvasgatom kisdíák korom óta. Nem tudhatom pontosan, mit vesztettem ezzel, de azt tudom, hogy mit nyertem. Azt még kevésbé mérhetem le, mit jelentett kis olvasóimnak az a párhuzamos egybevetés. Bizonyára újszerű élmény volt számukra is, és talán ösztönzést is kaptak, hogy ezt így valahogy kell csinálni.

A dolog lírai és vallomások része ezzel le is zárulhat.

Égész véletlenül e szerény irodalmi esemény után értesültem arról, hogy többnyelvű és együttéléses világunkban, pontosabban egyik kulturális intézményünkben, havi ötven dinár pluszt jelent dolgozónk fizetésében egy-egy idegen nyelv ismerete. En is úgy gondolom, hogy kevés. Altkor is kevés, ha ezt nem olyan érzékeny és összetett munkáért kapják az emberek, mint a versfordítás. (Egy kitűnő szerb költő — baráti gesztusból — egy telét áldozta arra, hogy húsz versemet anyanyelvére ültesse át. Most filmet készít. Igaza van.) Engem mégis az lepett meg, hogy nem éppen nyelvész hajlamú kalkulánsaink azt az *idegen* jelzőt szó szerint értették: a számunkra nem éppen idegen szlovén vagy macedón nyelv ismeretere például nem gondoltak. Ilyesféle ösztönzésre a mi világunkban, úgy látszik, nincsen már szükség. Pedig nem mindenki győzi erővel és tehetséggel: mit tegyen az, aki az együttélés három vagy négy *nem idegen* nyelvért tanulta meg csupán, s nem futotta már erejéből vagy éveiből a külön honorálásra érdemes idegen nyelvekre! Vessen magára?

S hát van olyan nemzedékünk is, amely akkor járt iskolába, amikor egyik vagy másik idegen nyelv valóban nem volt népszerű tantárgy, esetleg ki is maradt az iskolai nyelvtanításból. S a szülői megható gyöngeség nem fuvarozta luxusautóval a holnap emberpalántáit angol, német vagy francia óvodába...

Nem tartom egészen szerencsésnek, hogy a nyelvismeretnek ilyen külföldi valutaárfolyamot szabunk. Ötven dinárral nem mérhető az, ha egymást ismerjük. Erről feledkeztek volna meg említett kalkulánsaink? Történelmi leckével példázom, mit jelentett számunkra évszázadok során az ilyesfajta rangsorolás? Valóban valami eleve elrendeltség szerint többet „mutat” az, akinek a kezében egy Life-ot, egy Paris Match-ot pillantunk meg, mint az, aki szlovén vagy macedón folyóiratból ismerkedik az egyazon hazában élő testvérnépekkel? Persze afféle regionalista árnyék vetődhet az emberre, ha így szentenciáznak. Az európaiságát kérhetik tőle számon. Pedig hát önismeret nélkül az is csak tetszelgés.

Nem éppen nyelvész hajlamú kalkulánsaink csak egy dologban van igazuk: A Life-ot meg a Paris Match-ot minden kioszkunkban megkaphatja az ötven dináros pluszra pályázó dolgozónk. A kissé meggondolatlanul említett szlovén meg macedón folyóiratokat aligha.

*

Nem iskolaév végi téma az, amit itt megemlítek, de hát a véletlen úgy hozta, hogy éppen ezekben a napokban találtam megkérdezni egy szorgalmas, dolgos embereiről ismert bánáti kisközség iskolájában: van-e sok olyan tanítványuk, akiknek a szüleit messze idegenbe sódorta a jobb megélhetés reménye, s most egy-két ezer kilométerre lesik a bizonyítványosztás napját, hogy vajon mi hír érkezik otthonról a fiukról, lányukról... Arról értesültem, hogy egy-kétszáz ilyen gyerek jár iskolájukba, s bizony ez nem csekély szám. Azt is megtudtam, hogy csak elvétve érkezik a külföldön dolgozó szülőktől levél, amelyben afelől érdeklődnek, hogy hogyan halad gyermekük az iskolában. A kegyetlen élethajszá nyilván nemigen enged meg nekik ilyesféle levelezést a szülőfalu iskolájával. De ha a szü-

lők, a messzire szakadt szülők nem teszik, vagy nem tehetik ezt meg, vajon előfordult-e már, hogy maguka a tanítók, tanárok, tehát az iskola küldött egypár soros megnyugtató vagy tájékoztató hírt a gyermekekről a szülőknek? A fölvetett, akaratlan kérdés mindnyájunkat meglepett, magam is éreztem, mennyire toladó ez a kíváncsiság s maga a gondolat, hiszen jól tudjuk, mennyi teher van egyébként is pedagógusaink vállán. Fogja magát, mondjuk, az anyanyelv és irodalom tanára, s írja meg valamelyik svédországi munkástelepre: „Pista fiuk ma kitünőre felelt Petőfiből”?! Vagy ennek az ellenkezőjét, amennyiben a nagyszülők gondjaira bízott Pista gyerek úgy érzi, hogy magányos, elhagyták, nem törődnek vele? ... Hisz az is előfordul, hogy ezek az itthon hagyott gyerekek valóban társtalanok, s elveszethezükben az iskolát is elhanyagolják... Ki kívánhatja a tanítótól, hogy noteszában ott őrizze a szülők külföldi címeit is, és olykor-olykor, azt, amit szülői értekezleten mondana el nekik, megírja egypár soros üzenetben? Senki nem kívánja, nem is követeli ezt, épp csak elhangzott az a kérdés, felvillant az az eshetőség és az egyik fiatal tanítónő följegyezte magának, őszre, a gondolatot ...

*

A tenger még messze van, valószínűtlenül messze. A gondolat még távolibb, hogy velem egyidejűleg Európa sínpárain azért utaznak most oda költők és írók, hogy humanizmus és műszaki civilizáció bonyolult ellentmondásait, illetve egymásra hatásait vitassák meg. A száguldó vonatot, a szárnyaló sebességet megéneklő Petőfi egyidőben jut eszembe a tengerre hasztalanul: vágyakozó, tengerit soha meg nem pillantó Petőfivel. Idejét múlt, romantikus kiindulási pontok? Azok lennének, ha gondolkodásom s életérzésem kizárólag vagy elsősorban ilyen földi vaspályákat választott volna vagy ismert volna el. Kalandozásaihoz. S hát a régi görög drámák jelképrendszeréből fogalmat kiemelő, azt tovább fejlesztő szervezők is elég messzire nyúltak vissza, amikor a „Deus ex machina — deus in machina” tetszetős, sőt sokatmondó párhuzamát választották tételül a tanácskozáshoz. Maga ez a választás bizonyítja, hogy korok szellemi rétegződése nem úgy következik be, mint a műszaki civilizációé: egyik a másikat nem túlhaladja (vagy pláne nem húzza keresztül az érvényét veszített dolgok piros ceruzájával), hanem kiegészíti. Egy ilyen összefüggés, egy ilyen fejlődésment tudatában csodálkoztam mindig azokon a művészekben, akik megsemmisítették vagy megtagadták előző korszakaik művészi természetét. Hitték-e csakugyan, hogy sikerült! Hitték-e, hogy azok nélkül ugyanazok volnánk, akik? Hitték-e, hogy ily módon megsemmisíthetik a holnap, holnaputáni alkotásaikba is belopakodó életérzésük megkülönböztető jegyeit?

Csak nézzétek, a drága jószág hogy elvadult, a gép! József Attila már meghatározta összes modernkori tanácskozásainak lényegét... Nem az ő hibája, s talán nem is a mi mulasztásunk, hogy Európa írói nem ismerik azt a nyelvet, amelyen ez a tépelődő lángész különbözőállású portorozi tanácskozásunkba is akaratlanul beleszólt. Harminchét évvel ezelőtt.

A főváros emberekkel nyüzsgő, csomagszállító kocsikkal csattogó vasútállomásán tegnap este szemtanúja voltam egy néma jelenetnek, amely kisedt naivitásával is ugyancsak kulcsát jelenthette volna megoldhatatlannak látszó, egzisztencialista létfeladványainknak. Közélen elszakatoló vaskerekek szomszédságában, szegényes batyujukkal egyetemben három évesnek látszó, kicsi lányt hagyott ott az édesapja, azza!, hogy lehajolt hozzá, megcsókolta és a fülébe súgott valamit... Talán Szkopjétől eddig cipelte csomagját és gyermekét, s karjaiban nem volt már erő, hogy a tudakozó ajtajáig vezető húsz lépést is velük együtt tegye meg... (Nem csak a felnőttkor — előző korok is magunkra tudnak így hagyni bennünket!) Az a pöttöm lány ráborult a rábízott holmira, két karjával átfogta, s így zokogott ott a csattogó vaskerekek között. Hangját senki nem hallhatta, s a maguk dolgával elfoglalt emberek oda sem figyelhettek rá. Egy

fiatalasszony előzött meg. Ő lépett oda hozzá, ő hajolt le, hogy karjába vegye. Csak a batyuval együtt vehette föl. (*Magad vagy, mondták: bár velük voltam volna én boldogan...*)

Paráló völgyek, hegyek és erdők. Az Emona-expressz hálókocsijában a reggeli feketekávét kínálja (óvatos, figyelmes kopogtatással) az egyenruhás alkalmazott. A műszaki civilizáció áldásaitól nem éppen rettegő utasok fehéringesen, kiborotvtált arccal szürccsölik a kávét. A szomszédos vasúti kocsiban, a folyóson, zsákokra, papírkofferokra ráborult, elcsigázott utasokat mozgat meg lábával az utat követelő jegykezelő... *Deus in machina?*

A tenger még messze van, valószerűtlenül messze.

Sokaknak talán egész életükben elérhetetlen marad.

Akárcsak Petőfinek.

A műszaki civilizáció ellenére.

*

A Szenteleky-napokra utazunk, barátommal, a festővel.

A Zombor felé vezető műút csicsegő sara (a bácskai dülőkről hordták rá szekerek, lovak, traktorok) minduntalan a szélvédő üvegre csapódik; iramot lassít, de figyelmet feszít ez a sár. A szárnyas robogás épp olyan képtelenség és esztelenség itt, mint az ügyeskedő manőverezés, vagy a kapkodó, az ijedt, kishitű fékezés. Megtanultam. Még nem szélvédős-koromban. S hát úgysí odaérünk. Minden út Szivácra vezet minket. Ezúttal nem a sziváci temető lakójához, a hajdani irodalomszervezőhöz, hanem előadásokba, tanácskozásokba, iktatott emlékéhez; fiatalokhoz is, diákokhoz (ez talán a legfontosabb).

Két nap gazdag programja vár ránk, s úgy tetszik, egyik pontja sem hanyagolható.

A meghívót valamely kisvárosi nyomdában nyomtatták, s a nyomdafesték élénk ultramarinja sem feledtetheti a kisbetűs szedéshibákat, melyeket Kristály István leányának, a Szenteleky-napok lelkes sziváci szervezőjének gondos és nyilván röstelkedő magyartanári javítgatásával kapott kézhez író, újságíró, nyelvész, kultúrmunkás és politikus. Az újvidéki magyar könyvkiadó nyomdája (így értesültem) egyéb üzleti megrendelése miatt nem vállalhatta az igényesebb meghívók elkészítését. Nekem így is jó — hiteles tükre is önmagunk dolgaihoz való viszonyulásunknak, csak hát jó lesz-e másoknak is?

A mintegy nyolcezer lakost számláló Szivác is nagy változáson esett át: a háborút követően: megritkult lakosságának összetétele ide telepítettekkel bővült, s amikor az újjáéledő vajdasági irodalom ismét fölemelni készült Szenteleky irodalmi zászlaját, a helybeli új lakosok s vezetők közül nem mindenki értette, miről is van szó. (A sziváci magyarok is inkább a szegények, az elesettek orvosát tisztelték Szenteleky—Sztankovics Kornél személyében.) A Szivácról elszármazott, nagy tekintélyű szerb írónak, Mladen Leskovacnak egy levelét emlegeti a helyi köztudat, melyben az író és egykori jóbarát meggyőzően fejtegette az értetleneknek, hogy Szenteleky csakugyan magyar író volt. Meglehetősen óvatossággal kérdeztük hát a más ajkú helybeliektől, hogy merre is keressük az ünnepség színhelyét. Óvatosságunk teljesen alaptalan: a harmadik megszólított is nyílt egyszerűséggel, készségesen magyarázza, hogy a hosszúra nyúlt község melyik fertályában találhatóunk rá a Magyar Közművelődési Egyesület házára. Bánt a feledékenységem, hiszen nem először járok itt (ötvenhárom nyarán Mladen Leskovacal bandukoltunk ki az akkor húsz éve halott író sírjához), s most döbbenek rá, hogy mindig úgy hittem: a temetőbe s a Kossuth Lajos Művelődési Otthon irányába ugyanazon az utcán kell elindulni... Nem így van.

Előttünk az egyszerű falusi parasztház, mélyen a szekértengelyeket nyaldosó sáros utca rabságában, mintha csak jelezni, hogy aki ide jön magyar kulturális küldetésben, az rakja le városi kényelmét és gépkocsiját a műút szélén. Az otthonnak csak a neve változott meg az utóbbi esztendőök során. Ugyanabba az alacsony, ablaktalan, sötét terembe nyitunk be, ugyanazok a málé vakolatú és pergett meszelésű falak várnak bennünket, mint a legutolsó író—olvasó találkozáson, amikor még Laták István is itt ült velünk ezeken a nyeszlett padokon, s esze ágában sem volt medítálni azon, hogy a Híd-mozgalom egykori harcosának mi köze van a Kalangya és Szenteleky emlékéhez... Ellágyuló arccal simogatott meg szemem láttára egy szőke kisgyerekefejet, kis hallgatója mellé telepedett, s mindaddig azzal a kisgyerekekkel beszélgetett, iskoláról, könyvekről, amíg el nem kezdődött az est műsora. Látták-e ezt, elgondolkoztak-e ezen a kis epizódon irodalmunk „sarkosításának” és „differenciálódásának” azok a tőpartí és metropolisbéli megrögzöttjei, érzékenyedettjei és fölényesei, akiknek esztétizáló szó-malmaiban ocsút öröl a szüklátókorúség, s még mindig nem ébredtek rá, hogy irodalomfelekezeti hovatartozásérzetünk-től függetlenül vannak közös dolgaink, ahol mindnyájunknak jelen kell lennünk; Bori Imrő nagy érdeklődéssel várt szíváci előadása éppúgy ide kell hogy vonzzon bennünket például, mint magyar kisiskolásaink önképző-köri tagjainak bemutatkozása; a Szabadkai Életjel szervezésében bemutatásra kerülő Szenteleky-művek és Ács József drámai sűrítettsgéti képjeleneinek modern mondanivalója... S az a Szívácot kettészelő út mindnyájunk útja: Radnóti halálmenete rogyadozott rajta. Ó eljutott Abdáig ezen az úton, de hova érkezhettünk el mi, ha nemtörődömségből vagy irodalom-csoportosdi vidékiességünk miatt el sem indulunk rajta?

Az írókat, a költőársakat keresem a Szenteleky nevével viselő, sártenger rabságába vesző kis parasztházban. Hasztalan.

*

Előbb csak szemerkél, aztán sűrű szemekben, kitartóan esik az áprilisi eső, mosdatja a magyar irodalom ravatalának emberfej fölötti magasában fénylő, fekete koporsóját, amelyre csak óriások borulhatnak rá most, olyan messzire került a földtől. De hát Petőfi óriásai helyett magukba roskadt gyászolók körös-körül, csupán a piros karszalagos dísz-órség. A temetőkaputól eddig húzódo rendőrsorfallal s a katonazenekar áll feszes vigyázzban.

Egymással hadakozó, tegnap még ellenségeskedő irodalmi csatáikat vívó íróársak, vagy egymásról megfélekedzők találkoznak a gyászban, s a rádöbbenés férfitorkot szagató keserűségével kérdezik — nem is egymástól, hanem néma önmaguktól: hát itt kell találkoznunk? Hát már csak a magyar irodalom temetőjében találkozunk egymással?

Illyés Gyula nemcsak a magyar, hanem a világirodalom nevében is búcsút vesz Veres Pétertől... Lángelme volt... Péter bácsi tanított meg bennünket egy ismeretlen fogalomra: nemzetben, országban gondolkodni... Egyszer magához tért a haláltusa oxigénsátrában, s csak annyit mondott: Csak kettőt félek itthagyni: Juliskámat, meg ezt a szegény kis Magyarországot...

A gyászokcsi mögött egy összetört kis parasztasszony, tábornokok és balmazújvárosi parasztemberek. És gyászolók országos serege, akik vonaton, autóbusszon érkeztek a fővárosba, s még kezükben ott a kis úti-poggyász...

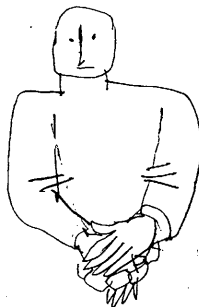
Szomszédos sírok párkányára kapaszkodunk fel, hogy lássuk egy pillanatra azt a másikat, azt a frissen ásottat, a talán legmélyebbet ma magyar temetőben.

A koporsólebocsátás pillanataiban már beszorultam a gyászszereg közé, nem látok mást, csak egy vívódva, vergődve hajladozó sudár nagy nyárfát a távolban. Czine Mihály szavait sem hallom. Most már talán végig tudja mondani gyászbeszédét: pár perccel előbb még a ravatal mögött, egy kőfal rejtekében, apját sirató gyerekként láttam... Kecskeméti jóbarátok szorítják meg a kezemet. Egyikük festőművész, a másik Veres Péter egyszerű híve, olvasója. A sírok között alacsony, csizmás parasztember. Elszakadhatott övéitől. Nem lát, nem is hall semmit. De itt van. Talán nem is találkozott soha Péter bácsival. Talán csak kezét fogtak valahol, Veres Péter falujáró útjain. Talán estékbe nyúló beszélgetést folytattak — földről, emberről, erről a kis országról, vagy a nagyvilágról.

Aki eltávozott a magyar irodalomból — még közelebb került hozzá: új szomszédjaival, Móricz Zsigmond, Nagy Lajos és a többiek szellemével vált már eggyé a Kerepesi temetőben.

A kegyelet vörösszefűs koszorúi között ott van a miénk is: „Veres Péternek — az újvidéki Forum és a jugoszláviai magyar írók”.

(1960—1978)

KOPECZKY LASZLO